

Л. М. Гриднєва,
канд. філол. наук

УДК 007: 304: 655.34

Логічні помилки в дипломних роботах студентів-редакторів

Дослідження присвячене одному з найважливіших аспектів редагування, а саме аналізу логічних основ наукових текстів. Логічний аналіз вимагає уваги передусім до термінологічного апарату, до правил визначення, правил поділу понять (класифікації), дотримання визначеності й несуперечності тексту. Розглянуто тексти дипломних робіт студентів-редакторів з огляду на їх логічну правильність. Наведено приклади порушень законів тотожності, несуперечності, типові помилки під час визначення та поділу понять.

Ключові слова: дефінієндум, дефінієнс, дефініція, дихотомія, закон тотожності, закон несуперечності.

Вступ. Професійна культура редактора передбачає передусім знання логічних правил і законів, а також володіння навичками логічного аналізу тексту. «Поняття професійної культури редактора містить у собі поряд з іншими компонентами логічні знання та пов'язані з ними навички логічного аналізу тексту. Застосування логічних принципів оцінки тексту особливо важливе для редагування наукової літератури. Помічено, що в опублікованих текстах логічні помилки зустрічаються навіть частіше, ніж граматичні чи стилістичні» [1].

Стихійно сформована логіка, якою володіє кожна людина, «ніколи не може замінити свідомо засвоєних знань, законів і форм мислення» [2, с. 15]. У нашому дослідженні ми маємо на меті підтвердити цю думку, проаналізувавши дипломні роботи студентів видавничо-поліграфічного факультету.

Результати й обговорення. Під час аналізу текстів з огляду на їх логічну правильність прийнято розрізняти: 1) те, що визначається, – дефінієндум (лат. *definiendum*) і 2) те, за допомогою чого визначається, – дефінієнс (лат. *definiens*) [3, с. 159]. В одній зі студентських робіт читаємо: «На думку Н. М. Фіголь, з тлумачення цього дефінієндуса науковцями можуть виникати підміни понять, що лише вносить плутанину в термінологічний апарат та порушує закони творення термінології (коли загально береться за часткове і навпаки). <...> Доцільніше в широкому розумінні вжити термін «електронне видання» і не підмінювати його електронним підручником». Контекст допомагає однозначно поради дипломниці вибрати латинське слово *definiendum*, оскільки йдеться про вибір лівої частини визначення, тобто того, що визначається. Така неувага до логічної термінології відображає недостатне

розуміння студенткою чіткості логіки як необхідного складника під час написання наукової роботи.

Визначення понять регламентують кілька правил. Стверджувати, що визначення поняття є метафоричним, заборонено правилом, за яким визначення має бути чітким за змістом, не двозначним чи полізначним; у цьому разі неприпустиме використання метафор та інших художніх засобів [2, с. 49; 3, с. 162] Тож, якщо студентка двічі повторює, що визначення є метафоричним, це означає, що вона не знає логічних правил.

Аналізуючи довгі ланцюжки однорідних членів речення, можна констатувати, що в них порушуються правила поділу понять: «Це сукупність графічної, текстової, цифрової, мовної, музичної, відео-, фото- і іншої інформації, також друкованої інформації користувача». Навіть якщо авторка наводить цитати, вона повинна була побачити перетин чи навіть тотожність деяких компонентів переліку, а саме текстової, мовної, друкованої документації, бо текстова інформація і друкована документація мають мовну маніфестацію.

Логічних помилок такого типу, коли порушуються правила поділу понять, дуже багато в студентських роботах: «Вайтенберг розглядає шаблони подачі новин, акцентує увагу на стандартах створення та композиції новинних повідомлень, починаючи від висловлення, способів отримання інформації журналістом та комунікації з джерелами і закінчуючи мовностилістичними порадами щодо побудови речень, заголовків та вступної частини новинних текстів, їх структури». Заголовки – це завжди речення; вступна частина новинних текстів також складається з речень, побудова речень – це впорядкування їхньої структури. А стандарти створення новин також стосуються й композиції.

«ЗМІ, на думку В. В. Різуна, грають визначальну роль у масовому впливі, адже вони мають своїх керівників (владу, окремих політичних діячів, редакційний колектив тощо), чії інтереси захищають». Навряд чи редакційний колектив можна розглядати як керівників ЗМІ.

«На нашу думку маніпуляція є набагато ширшим поняттям, яке є невід'ємним компонентом комунікації будь-якого рівня – міжособистісної, групової, масової». Останні три поняття перетинаються одне з одним.

Закон несуперечності, як стверджують логіки, є найдавнішим. Фрагмент тексту вважається суперечливим тоді, коли в ньому висловлювання суперечать одне одному, одне з двох є запереченням іншого [2, с. 92]. Існують контактні й дистантні протиріччя [3, с. 135]. Наводимо приклад контактного протиріччя:

«Зокрема, підручникотворення як інструменту навчання та виховання у наукових працях торкалися видатні педагоги Я. А. Коменський, К. Ушинський, Г. Ващенко, В. Сухомлинський. Хоча розгляд засад створення навчальної літератури у цих авторів не можна вважати ґрунтовним та вичерпним, ці досвідчені педагоги звертають увагу на аспект, який нерідко ігнорують творці підручників сьогодні». Перше зауваження до наведеного фрагмента таке: ґрунтовність – це повнота, глибина, вичерпність; тому під час розгляду засад створення навчальної літератури достатньо вжити один прикметник – «ґрунтовний». Друге зауваження стосується поєднання словосполучень *видатні педагоги, досвідчені педагоги* з небездоганим зі стилістичного погляду реченням: «Розгляд засад створення навчальної літератури у цих авторів не можна вважати ґрунтовним та вичерпним». У поданому фрагменті проглядається протиріччя. Закон протиріччя в цьому випадку стосується своєрідності мислення: не можна розмірковувати про когось/щось так, що він/воно виявилися такими і водночас не такими: робота видатних досвідчених педагогів не може мати результати, які «не можна вважати ґрунтовними та вичерпними». Треба було б делікатніше висловитися з цього приводу.

Наведемо приклади з іншої роботи. Спробуємо з'ясувати основні вимоги «для створення вдалого заголовку мережевого прес-релізу: 1) *стилістичність, лаконічність*. Під час створення лаконічних заголовків вживають односкладні, неповні, еліптичні, «уламкові», «парцельовані» синтаксичні конструкції, які за своєю змістовою недостатністю спонукають аудиторію до пошуку пропущеної «ланки» у змісті твору. «Уламкова» конструкція виявляє смислову потенцію слів, посилює їх синтезуючі можливо-

сті. Парцеляція допомагає вилучити всі другорядні елементи з назви і синтаксично оформити «урізани» частини тексту в єдине ціле».

У поданому фрагменті розглядаються такі типи речень: односкладні та неповні; до неповних зараховують еліптичні та парцельовані. Писати їх як рівноправні в переліку однорідних членів речення не можна, бо неповні речення є родовим поняттям стосовно видових: еліптичні й парцельовані (для експлікації цих відношень між поняттями легко знайти пунктуаційні або інші мовні засоби). Брати в лапки термін «парцельовані» немає ніякої необхідності, адже мовознавці вживають його давно. А слово «уламкові» відсутнє в академічній і дидактичній літературі; якщо студентка вводить термін для позначення якогось нового типу речень, необхідно дати його дефініцію або ж узагалі не вживати, бо він буде зайвим у класифікації речень. Крім того, еліптичні речення є «структурно неповними, але семантично повними конструкціями. Особливістю їх є те, що в них немає присудка, проте поза ситуацією і контекстом вони сприймаються як повні» [4, с. 286]. Тому «пошук пропущеної ланки у змісті твору» не потрібний. А парцеляція нічого не вилучає з речення. Такі синтаксичні одиниці «творюються зі стилістичною метою шляхом відокремлення окремих членів повного речення в самостійні синтаксичні одиниці. Парцеляція дає змогу наголосити на семантичному значенні відокремлюваних його членів, виділивши їх в одиниці, що функціонують як самостійні речення» [5, с. 216].

Тож остання фраза цитованого фрагмента відображає неадекватне розуміння лінгвістичних термінів: «2) *Економічність*. Для економного формування заголовків вживають аббревіатури, неологізми, використовують складання слів, багатозначні слова та омоніми, перифрази, плеонізм тощо. Тавтологія допустима лише у формі свідомого художнього прийому. Сегментовані конструкції у цьому випадку не є продуктивними». Цей перелік не витримує ніякої критики. Увесь список складено з логічними порушеннями, частина термінів суперечать заявленій у підзаголовку економічності.

Перифраз(а) – це стилістичний прийом, коли кого-, що-небудь називають не прямо, а описово, за його найхарактернішими рисами, ознаками; описовий мовний зворот, ужитий замість звичайної назви кого-, чого-небудь. Описовий зворот не може бути економним.

За тлумаченням, плеоназм – у стилістиці – сполучення близьких за значенням слів, з яких одне або кілька логічно зайві; або надлишковість як постійна властивість мовної одиниці. Надлишковість не робить текст коротшим. Це саме можна сказати й про тавтологію.

А що авторка називає сегментованими конструкціями? Якщо має на увазі парцельовані речення, тоді треба констатувати дистантне порушення закону протиріччя: для стислості, лаконічності й економичності вони «не є продуктивними».

Щодо згаданих у переліку неологізмів, багатозначних слів та омонімів, то розуміння їх як мінімально витратних мовних засобів зовсім не очевидне, а може, й хибне.

«3) *Однозначність та адекватність*. На нашу думку, однозначність є однією з ключових моментів під час створення заголовка для мережевого прес-релізу. Читач має одразу зрозуміти, про що буде йти мова. При ознайомленні з заголовком реципієнт прогнозує зміст тексту. Якщо це прогнозування неможливе, читач із цікавістю звертається до твору. Адекватність сприймання тексту прямо пов'язана з ефектом посиленого очікування, що залежить від змісту заголовка. Якщо подальший виклад спростовує читацький прогноз щодо змісту тексту, виникає протилежний ефект обманутого очікування. Тому важливо не порушити змістовий зв'язок заголовка і тексту. Семантичність полів тексту має ключові та не ключові слова. Саме ключові семи й повинні входити до назви твору».

По-перше, термін «однозначність», якщо йдеться про однозначні слова, треба було б замінити, можливо, на ключові, бо у п. 2 багатозначні слова заявлені як бажані для заголовка, а в п. 3 – навпаки. *По-друге*, вирішити, що важливіше: щоб читач одразу зрозумів, про що йдеться, оскільки він одразу прогнозує зміст і тоді може не читати запропонований текст, чи не спрогнозував, і тоді реципієнт «з цікавістю звертається до твору».

«4) *експресивність*. Дослідник Д. І. Карпушин та С. О. Чикирова вважають, що заголовок не повинен бути емоційно-забарвлений за рахунок використання питальних або знаків оклику, а також «гучних» епітетів. У свою чергу, ми думаємо, що, навпаки, заголовок мережевого прес-релізу має бути експресивний. Невичерпним джерелом експресивності у сфері заголовків є система образних засобів художньої літератури і публіцистики: тропи, стилістичні фігури, розмовна лексика, фразеологія тощо. Ефективні засоби створення експресивних заголовків: використання у незмінному вигляді приказок, прислів'їв, фразеологізмів, цитат; семантико-синтаксична трансформація і переосмислення заголовних стандартів (заміна компонентів) у прислів'ях, фразеологізмах, порушення їх лексико-граматичної цілісності, урізання, введення нових несподіваних компонентів тощо; елементи спонукальної, запитальної та розмовної інтонації (заклик, запитання, звернення до

читача, діалогічність тощо); різноманітні способи передавання інтимізуючих інтонацій, що допомагають створювати атмосферу взаєморозуміння між автором і читачем; наближення заголовних структур до структур розмовної мови».

У п. 4 зазначено, що ефективні засоби створення експресивних заголовків – це використання «у незмінному вигляді приказок, прислів'їв, фразеологізмів, цитат». У тому ж реченні читаємо: «...семантико-синтаксична трансформація і переосмислення заголовних стандартів (заміна компонентів) у прислів'ях, фразеологізмах, порушення їх лексико-граматичної цілісності, урізання, введення нових несподіваних компонентів». То у незмінному вигляді чи у змінному? Ці частини речення протилежні за змістом і, очевидно, порушують логічний закон.

Іноді дистантні протиріччя трапляються у доволі великих за обсягом фрагментах тексту. Наводимо один із таких:

«Зміни у соціумі, викликані впливом на нього ЗМІ, можуть бути негативними, нейтральними та позитивними, тож визначати маніпуляцію як винятково деструктивну дію, на нашу думку, не варто. О. М. Холод визначає три варіанти суспільних змін внаслідок масово-комунікаційного впливу: інмутацію (процес формування негативних настанов особистості й суспільства), мутацію (переструктурування системи цінностей особистості) та власне маніпуляцію як нейтральну тимчасову зміну поведінки, яка не призводить до переструктурування системи цінностей особистості або суспільства. Однак в інших своїх працях, як наприклад, дослідження суспільних змін під впливом видатних лінгвістів з середини ХІХ ст. до 2011 року у статті «Мутація та інмутація суспільства через мовознавство» О. М. Холод не виділяє окремо варіант нейтральних змін, визначених ним як маніпуляція. На нашу думку, маніпуляція є процесом, а не результатом, на відміну від інмутації та мутації, тож ототожнювати її з поняттям нейтрального впливу не варто».

Наведені вище визначення маніпуляції не є принципово неправильними, проте вони неадекватно відображають маніпуляцію у площині ЗМІ, масової комунікації та інформаційного впливу на суспільство. З огляду на те, що маніпуляція у комунікативній сфері є поняттям метафоричним і може мати різні тлумачення залежно від особливостей конкретного тексту, вважаємо за потрібне запропонувати власне визначення, яке відобразитиме специфіку маніпулятивного впливу в телевізійних новинах.

Отже, маніпуляція – це особливий вид цілеспрямованого психологічного впливу, який чинять засоби масової інформації з використан-

ням спеціальних засобів та комунікативних технологій за допомогою текстової, аудіальної чи візуальної інформації, спрямованої на приховане та поступове коригування поведінкової моделі й мисленнєвих процесів реципієнта.

У визначенні не зазначаємо, який саме вплив здійснюється – позитивний чи негативний, оскільки це залежить від кожної конкретної ситуації, яку висвітлюють ЗМІ, від особистих рис реципієнта, його рівня лояльності та багатьох інших факторів».

Висловлені авторкою міркування порушують логічні закони. Дихотомічної пропозиції О. Холода, згідно з якою зміни під впливом ЗМІ можуть бути негативними (інмутація) чи позитивними (мутація), на її погляд, недостатньо, тобто, крім інмутації та мутації, варто розглянути й маніпуляцію, у вченого нейтральну за впливом, від якої він відмовився. Студентка не ідентифікує вплив як негативний чи позитивний, це залежить від багатьох чинників. У такому випадку він може бути негативним (збігатися з інмутацією) чи позитивним (збігатися з мутацією), тоді маніпуляція зникає як така. Її існування можливе лише за умови, якщо вона буде залишатися незмінною у тексті (гіпертексті) будь-якого обсягу, завжди буде тотожною сама собі.

Більш громіздким і тому складнішим для логічного редагування буде випадок, коли перетинаються дві класифікації. Вибираючи лише потрібні речення, виявимо логічну помилку (як і раніше, ігноруючи інші).

«Серед науковців поширеною є тенденція до виокремлення загальних (основних) і спеціальних функцій журналістики. Проаналізувавши та узагальнивши класифікації вчених, до загальних функцій зараховуємо такі: інформаційно-комунікативна; функція формування громадської думки.

Інформаційно-комунікативна функція виражається в тому, що ЗМІ, по-перше, виробляють та поширюють фахову інформацію, а по-друге, стають каналом спілкування фахівців між собою.

Функцію формування громадської думки не слід ототожнювати винятково з виданнями політичного спрямування. <...> функція виражається в тому, що <...> видання подають обговорення важливих та актуальних у конкретній галузі питань, тим самим формуючи думку її фахівців як членів українського громадянського суспільства.

Серед спеціальних функцій журналістики розрізняють організаційну, функцію соціальної критики, ідеологічну, культурну, розважальну та рекламну.

Перша названа функція виявляється в тому, що спеціалізовані журнали організують та спрямовують суспільство...

Функція соціальної критики <...> полягає в тому, що преса бореться з суспільними вадами чи проблемами, виступає на захист законності, тобто стає засобом удосконалення суспільства шляхом соціальної критики. У контексті спеціалізованих видань розуміємо реалізацію цієї функції шляхом ознайомлення фахівців із достовірною, актуальною інформацією».

У цьому остання функція подібна до функції формування громадської думки, яка полягає в тому, що видання висвітлюють актуальні питання.

«Ідеологічна функція тісно пов'язана з функцією формування громадської думки. Але між ними є одна принципова відмінність. Основою другої є інформаційна діяльність, тоді як перша базується на пропаганді певних життєвих цінностей та агітації на їх підтримку».

Проте незважаючи на запевнення в розрізненні функцій, далі читаємо про те, що мета спеціалізованих видань – «не просто інформувати своїх читачів, а спрямовувати їх у потрібне русло». Виконуючи організаційну функцію, журнали також «спрямовують суспільство» і, виконуючи будь-яку функцію, завжди інформують. Класифікації, які є результатом логічного поділу, вимагають більшої чіткості та відповідності законам логіки.

Висновки. Отже, у пропонованому дослідженні ми навели приклади порушень законів тотожності, несуперечності, типові помилки під час визначення та поділу понять, наявні у дипломних роботах майбутніх редакторів. Проте в межах короткої статті неможливо розглянути всі алогічності. Та й звинувачувати студентів не можна, тому що логіки немає і в списку дисциплін, обов'язкових для випускників видавничо-поліграфічного факультету.

1. *Свинцов В. И.* Логические основы редактирования текста : монографія / В. И. Свинцов. – М. : Книга, 1972. – 272 с.

2. *Тофтун М. Т.* Логіка : підручник / М. Г. Тофтун. – 2-ге вид., доп. – К. : Академія, 2008. – 400 с.

3. *Свинцов В. И.* Логика : учебник / В. И. Свинцов. – М. : Высшая школа, 1987. – 287 с.

4. *Козачук Г. О.* Українська мова : практикум / Г. О. Козачук. – К. : Вища школа, 1991. – 398 с.

5. *Жовтобрюх М. А.* Українська літературна мова : монографія / М. А. Жовтобрюх. – К. : Наукова думка, 1964.

Подано до редакції 15. 05. 2014 р.

Hridnyeva Lyubov. Logical errors in diploma works of students-editors.

The study is dedicated to one of the most important aspects of editing, namely to the analysis of logical foundations of scientific texts. The logical analysis requires the attention primarily to the terminology, definition of rules, rules of division of concepts (classification), compliance of certainty, consistency of the text. It is considered the texts of diploma works of the students-editors in terms of their logical correctness. It is represented the examples of violations of the laws of identity and consistency, the common errors in definition and separation of concepts.

Keywords: definiendum, definiens, definition, dichotomy, law of identity, law of consistency.

Гриднева Л. М. Логические ошибки в дипломных работах студентов-редакторов.

Исследование посвящено одному из важнейших аспектов редактирования, а именно анализу логических основ научных текстов. Логический анализ требует внимания в первую очередь к терминологическому аппарату, к правилам определения, правилам деления понятий (классификации), к соблюдению определенности и непротиворечивости текста. Рассмотрены тексты дипломных работ студентов-редакторов с точки зрения их логической правильности. Приведены примеры нарушений закона тождества, противоречия, типичные ошибки при определении и делении понятий.

Ключевые слова: дефиниендум, дефиниенс, дефиниция, дихотомия, закон тождества, закон противоречия.